

L. Dolk, ed., *Atjeh. De verbeelding van een koloniale oorlog* (Amsterdam: Bert Bakker, 2001, 224 blz., ISBN 90 351 2296 8).

Onderwerp van deze bundel is de beeldvorming over de Atjeh-oorlog: hoe kreeg die strijd gestalte in kranten, in de literatuur, in liederen, in film en monumenten. Martin Bossenbroek geeft in 'Geweld als therapie. De roes van de Atjeh-oorlog' (13-22) een helder overzicht van de strijd om Atjeh. Hij onderscheidt daarin: a de fase van militaire machteloosheid en nationale frustratie (1873-1893) waarin na twee mislukte expedities werd overgegaan tot de strategie van 'de geconcentreerde linie', die ook al geen succes opleverde; b de fase van het militaire machtsvertoon en de nationale overwinningsoes (1894-1904) waarin Van Heutsz, geadviseerd door de briljante geleerde Christiaan Snouck Hurgronje, de 'rebellens' keihard aanpakte en een weloverwogen welvaartsbeleid voerde voor de non-combattanten. Gericht geweld van een harde heemeester, ten behoeve van het herstel van orde, rust en welvaart. De militaire successen ontketenden een nationale overwinningseuforie bij de meerderheid van de Nederlandse bevolking. In 1903 verklaarde Van Heutsz de oorlog voor gewonnen; c de fase van militair machtsmisbruik en nationale ontzuivering (1904-1909). Na 1903 bleken er nog steeds expedities nodig te zijn en daarbij was van beheerst toegepast geweld geen sprake meer. Berucht werden de strafexpedities onder leiding van kapitein Van Dalen, waarbij gehele kampongs werden uitgemoord. Toen de bewijzen van talloze ontsporingen van geweld zich opstapelden, sloeg in het moederland de stemming om.

Gerard Termorshuizen behandelt 'De Atjeh-oorlog in de Indische pers' (23-43). De Indische pers was liberaal, met uitzondering van de *Java-Bode*, waarvan de conservatief Conrad Busken Huet hoofdredacteur was. Redacteuren van andere kranten stonden zeer kritisch tegenover de Atjeh-expeditie en tegenover de gouverneur-generaal, Loudon. Busken Huet was voorstander van de expeditie en hij stelde zich vierkant achter Loudon op. Er ontstond een perspolemie, waarbij ons de felle, geagiteerde toon opvalt. Termorshuizen verklaart die 'tropenstijl' uit het totaal ontbreken van politieke invloed van de Indische Nederlanders; de pers was hun enige uitlaatklep. Tevens verschaften de 'scherpe vinnige stukjes' het nodige amusement, zoals 'men aan tafel van tijd tot tijd de hand met verlangen uitsteekt naar een lepeltje trassi' (43).

De neerlandicus Bert Paasman krijgt mijns inziens teveel ruimte voor zijn behandeling van allerlei Atjeh-liederen. Veel van zijn uitleg van liederen in 'Wij gaan naar Atchin toe' (46-64) is overbodig, omdat in zijn tweede artikel, 'Kleine bloemlezing van Atjeh-liederen' (155-204) de liedjes integraal zijn afgedrukt. Waarom hij daarentegen slechts van een deel van de Maleise liederen een Nederlandse vertaling geeft, wordt de lezer niet duidelijk.

Karel Steenbrink schreef een bijzonder interessant artikel: 'Christiaan Snouck Hurgronje en Atjeh' (77-98) waarin hij de tegenstrijdigheden in Snoucks persoon belicht, die geleid hebben zowel tot verguizing als tot verering van de grote geleerde.

In 'Atjeh, de parel en de vrijheid' (99-116) behandelt Henk Maier de Indonesische beeldvorming over Atjeh. Hij concentreert zich daarbij op de in 1983 verschenen Indonesische vertaling van het boek *Atjeh* van H. C. Zentgraaff. De vertaler rept met geen woord over de beroemde kritiek van Du Perron op Zentgraaff. Maier concludeert dat de zo vaak beschreven polemie misschien toch niet zo belangrijk was als we zijn gaan denken (103).

Madeion Székely-Lulofs schreef twee romans over de Atjeh-oorlog: *De Hongertocht* (1936) en *Tjoet Nja Din. De geschiedenis van een Atjehse vorstin* (1948). Over de receptie van die romans schreef Karin Peterson: 'Feit en fictie' (117-128). De literaire kritiek liet in 1936 van de eerste roman weinig heel. De meeste critici vonden dat de schrijfster zich te weinig aan de feiten had gehouden, zoals die vermeld stonden in verslagen en in het opstel van de commandant Nutters. Anderen, onder wie Menno ter Braak, verweten haar 'Multatuliaanse allures' te hebben.

De derde druk (1960) werd echter unaniem geprezen. 'De relatie tussen document en roman speelt (dan) geen rol meer,' is de nogal simpele conclusie van Peterson.

Lulofs' boek *De Hongertocht* vormde ook de grondslag voor de televisie-serie *In Naam der Koningin* (1996), waarover Albert Trouwborst zijn gelijknamige artikel schreef (129-138). Zijn kritiek op de televisiemakers is scherp, maar wel terecht: zij hebben een kans gemist om de werkelijkheid van het toenmalige Atjeh uit te beelden. Van het drakerige boek dat co-producent Carl Tewes over de hongertocht schreef, laat Trouwborst terecht geen spaan heel.

Misschien wel het beste artikel is 'De Van Heutsz-mythe' (139-154) van de hand van Peter van Zonneveld. Aan de mythe van de grote soldaat en gouverneur-generaal, die orde, rust en welvaart bracht en eenheid schiep in Indië, werkte Van Heutsz zelf dapper mee.

De bundel bevat een goede bibliografie, enige gegevens over de auteurs en een persoonsnamenregister. Al met al een interessant boek; het verdiende echter wel een betere uitvoering. De tekst is in een erg kleine letter gezet en de citaten zijn zelfs in voetnootformaat afgedrukt. De afdrukken van foto's zijn ronduit slecht, hetgeen mede veroorzaakt wordt door de sterke verkleining die men heeft toegepast.

Han C. Vrieling

A. Jolles, *André Jolles (1874-1946). 'Gebildeter Vagant'. Brieven en documenten*, W. Thys, ed. (Amsterdam: Amsterdam university press, Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, 2000, 1173 blz., €6,28, ISBN 5356 346 6 (Amsterdam university press), ISBN 3 934565 11 5 (Leipziger Universitätsverlag)).

Op 27 maart 1947 schreef Jacqueline Royaards-Sandberg aan Karel Thijm (Lodewijk van Deyssel) dat er laatst een jonge man bij haar was langs geweest die, in verband met een dissertatieonderzoek over de 'Kroniek van Tak', haar onder andere naar André Jolles had gevraagd: 'Ik heb het jongmensch een en ander daarover verteld. Hij deed zijn best 't adres van Jolles in Duitschland uit-te vinden, en zou me dit berichten. Nu kreeg ik enkele dagen geleden 't bericht dat Jolles 22 Febr '46 was overleden.' Dit zijn de eerste sporen van Walter Thys op het pad van wat hij het 'Jollesonderzoek' noemt: het spoorzoeken naar een van de meest intrigerende figuren uit de beweging van negentig.

Over Jolles (1874-1946) is — behalve de dissertatie van Antoine Bodar (*De schoonheidsleer van André Jolles*, 1987) — niet erg veel gepubliceerd. Historici wijden vooral aandacht aan Jolles, die sinds 1902 in Duitsland woonde en werkte en in 1914 ook de Duitse nationaliteit aannam, in verband met diens vriendschap met Huizinga. Deze vriendschap ving in 1896 aan en werd 9 oktober 1933 op het spoorwegstation te Amsterdam verbroken, naar aanleiding van de overgang van Jolles naar de NSDAP (lidnummer 2989023). Lange tijd was Huizinga buitengewoon ingenomen met Jolles ('de merkwaardigste geest die ik van nabij heb leeren kennen.') Hij deed zelfs verschillende pogingen om hem in Nederland een leerstoel te bezorgen. Anderen waren duidelijk minder enthousiast. Samuel Muller vond hem in 1908 een 'zonderlingen geruchtmaker', waar hij wel een zwak voor had omdat diens moeder zo'n aantrekkelijke vrouw was. De faculteit der letteren en wijsbegeerte aan de Universiteit in Amsterdam schreef twee decennia later dat Jolles als cultuurhistoricus niet erg serieus genomen kon worden: hij had onmiskenbaar veel gelezen, maar zijn werk was vooral een aaneenschakeling van aardig geschreven associaties, waarin weinig lijn of vastheid te ontwaren viel. En venijnig werd uit een advies uit Duitsland geciteerd dat Jolles meer geschikt was als feuilleton-redacteur van een krant of als filmregisseur ('und das gar nicht im schlechten Sinne.')